

DOSSIER DE PREMSA

A LES TRES A CASA?

L'impacte social i educatiu de la jornada escolar contínua

Elena Sintes Pascual

Novembre 2012

Índex

1. Idees principals

2. Resultats

2.1. Presentació

2.2. Evidències empíriques de l'impacte educatiu i social de la jornada escolar

2.3. Tendències internacionals en l'organització del temps escolar

2.4. Governança del canvi de jornada escolar

3. Propostes

3.1. Accions prioritàries

3.2. Orientacions per a la intervenció en el temps educatiu

4. Bibliografia

A les tres a casa? L'impacte social i educatiu de la jornada escolar contínua

Quines evidències tenim dels beneficis de la jornada contínua?
La compactació de la jornada resol els problemes detectats en la jornada partida o en genera de nous?
Quins impactes pot tenir en les famílies aquest canvi d'horari escolar?
És compatible la millora de les condicions de treball dels mestres amb els interessos de les famílies?
La implementació de la jornada contínua s'ha fet amb garanties suficients? O hi ha sectors que en surten perjudicats?
La implementació del canvi ha recollit el consens necessari de tots els agents?
Quines mesures cal prendre per minimitzar alguns dels riscos associats a la jornada contínua?

La manca de dades disponibles per ara sobre les característiques de la implementació de la jornada contínua a Catalunya, així com sobre l'avaluació del procés i els seus resultats, no permet avançar quin és l'impacte escolar i social d'aquesta mesura al nostre país. El termini d'un any no és suficient per valorar l'efectivitat de la implementació de la jornada contínua pel que fa al rendiment ni per avaluar els impactes socials sobre les desigualtats educatives. Fins d'aquí a dos cursos o més, no estarem en condicions d'avaluar cabalment els efectes de la jornada contínua.

Aquest informe se sustenta en el coneixement disponible pel que fa als impactes socials i educatius de la jornada escolar contínua. Revisa exhaustivament l'evidència científica produïda en altres indrets en què existeix la jornada compacta; hem analitzat el resultat de les experiències i les tendències en els països del nostre entorn. I finalment, per a l'elaboració d'aquest treball, s'han entrevistat representants de la comunitat educativa, actors principals en la presa de decisions sobre el canvi de jornada escolar. El resultat d'aquestes entrevistes constitueixen una font sòlida que ens permet valorar l'impacte social i educatiu de la jornada contínua en el context català.

Elena Sintes és doctora en Sociologia i llicenciada en Ciències Econòmiques i Empresariales per la Universitat de Barcelona. Actualment és directora de projectes de Rational Time. Ha treballat com a investigadora a la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona i, els últims anys, ha estat responsable de recerca de la Direcció d'Usos del Temps de l'Ajuntament de Barcelona. És membre de la IATUR (International Association for Time-use Research) i ha col·laborat amb la Xarxa de Ciutats Europees en Usos del Temps.

1. Idees principals

- No hi ha evidències, en la recerca ni en l'experiència d'altres comunitats autònomes ni països, que la jornada compacta millori el rendiment acadèmic, ni serveixi per a millorar l'organització quotidiana dels infants i adolescents ni el temps que es passa en família. Més enllà de les experiències particulars i els casos percebuts com exitosos, la recerca demostra que aquests resultats no són generalitzables arreu. (p.9-10)
- Les evidències existents, al contrari, assenyalen que la jornada compacta de matí agreuja les desigualtats existents: persistència de resultats acadèmics baixos, diferències en la qualitat del temps fora de l'horari lectiu, dificultats de conciliació entre els horaris escolars i els familiars i fre al desenvolupament professional de les mares. És especialment negatiu quan el canvi de jornada va acompanyat d'un tancament dels centres educatius a la tarda. (p.11-13)
- Quan no es garanteixen activitats gratuïtes després de la jornada compacta, moltes famílies no poden compensar les conseqüències de la reducció del temps que es passa a l'escola.
 - Supervisió adulta. A Catalunya, el 45,2% de les mares i el 72,1% dels pares amb fills i filles adolescents arriba a casa després de les sis de la tarda; abans de les 14.30 h només són a casa el 12,5% de les mares i el 3,7% dels pares. D'altra banda, només un de cada quatre avis i àvies ajuda habitualment en la cura dels néts i nétes. Així, no hi ha garanties de supervisió adulta per a la majoria dels adolescents un cop tancat el centre educatiu.(p.10)
 - Pagament d'activitats fora de l'horari lectiu. El 60% de les llars catalanes té dificultats per arribar a fi de mes. L'opció de sufragar més activitats fora de l'horari escolar només és accessible per a les famílies amb més recursos econòmics (que representen una minoria) i aquelles que viuen en municipis amb oferta d'activitats extraescolars de qualitat i accessible (oferta decreixent a causa de la situació econòmica dels ajuntaments).
- En el context català, la jornada intensiva pot agreujar **la segregació** social del sistema educatiu, ja que aquesta només s'aplica a l'escola pública i és gairebé inexistent a l'escola concertada. A més, la diferenciació horària dins l'escola pública també genera diferències en el servei ofert entre centres: les famílies de centres amb jornada contínua hauran de pagar per equiparar l'horari cobert amb activitats educatives als centres amb jornada partida.

- En molts municipis tota (o gairebé tota) l'oferta pública és amb horari compactat, de manera que les famílies tenen restringida la capacitat d'elecció i d'acció segons les possibilitats que tenen a l'abast (disponibilitat horària dels progenitors i dels avis i àvies, recursos econòmics i oferta d'activitats fora de l'horari lectiu accessible).
- La jornada contínua matinal podria beneficiar algunes famílies —les que tenen un horari laboral intensiu de matí, poden anar a dinar a casa, o en què algun membre no treballa o està a l'atur. En el context actual, l'atur, la pèrdua de poder adquisitiu i la incertesa laboral afavoreix l'elecció d'aquesta jornada per algunes famílies (estalvi de les despeses de menjador, major disponibilitat a la tarda...). Aquest horari, però, introdueix rigideses en les oportunitats d'ocupació dels membres en atur.
- La compactació de la jornada escolar és un model en retrocés internacionalment ja que s'hi associen baixos nivells d'èxit escolar i dificultats de conciliació laboral per a les famílies. Els pocs països del nostre entorn que tenen jornada contínua (Alemanya, Suïssa i Àustria) estan ampliant el temps que els escolars passen als centres (el que s'anomena escoles a temps complet) (p.14)
- La tendència internacional és d'ampliació del temps passat a l'escola, amb activitats extraescolars programades des dels propis centres educatius. Arreu del món s'està prolongant l'obertura dels centres educatius, fins i tot a llocs amb tan bons resultats educatius com Finlàndia. (p.14)
- Les recerques internacionals evidencien que l'extensió del temps que es passa a l'escola redueix les desigualtats educatives i és especialment positiva per als joves i infants amb poques oportunitats formatives fora de l'espai escolar. (p.14-15)
- El procés d'implementació de la jornada intensiva a Catalunya ha tingut greus defectes i no ha satisfet del tot els actors educatius. La seva aplicació ha estat precipitada i no suficientment avaluada. Els criteris d'aprovació han estat excessivament vagues en comparació amb els d'altres comunitats autònomes i no s'han previst garanties prèvies per amortir-ne l'impacte escolar i social, com ara requerir el manteniment dels menjadors escolars o la programació d'activitats extraescolars, sense cost addicional per a les famílies. Tampoc no s'ha fet pública la seva possible avaluació. (p15-16)
- L'estudi planteja que si es manté la jornada contínua es revisin els criteris de compactació atenent a les recomanacions que es deriven de la recerca internacional, als problemes derivats d'aquest tipus de jornada en altres comunitats autònomes i països i a la necessitat de buscar un model més ajustat a la realitat econòmica i social del país. (p17)

- En l'apartat de propostes se suggereixen algunes línies d'acció prioritàries per tal de reduir l'impacte negatiu d'aquesta mesura. En concret es proposa ampliar els criteris d'avaluació de la compactació de la jornada escolar per recollir també els impactes socials, establir un nou protocol de canvi de la jornada, garantir actuacions compensatòries en entorns socials desafavorits i aturar l'extensió de la compactació horària a primària a menys que es garanteixin unes condicions radicalment diferents de les actuals (p. 17-19)

2. Resultats

2.1. Presentació

Des dels anys noranta del segle xx la jornada contínua matinal s'ha anat imposant progressivament arreu de l'Estat, fins al punt que en el curs 2011-2012 només Catalunya, el País Valencià i Aragó mantenien la jornada partida a primària, i Catalunya a secundària.

A Catalunya el debat sobre la jornada escolar ha estat present al llarg d'aquestes darreres dècades, de la mateixa manera que ho ha estat a la resta de l'Estat, si bé fins fa ben poc hi ha hagut un cert acord entre la comunitat educativa de mantenir la jornada partida, consens que s'ha esberlat abruptament durant el curs 2011-2012.

En aquest curs van coincidir diversos factors desencadenants del canvi, entre els quals destaquen el malestar dels professionals de l'educació per la reorganització del funcionament dels centres arran de les modificacions d'horaris i calendaris escolars dels darrers anys, el context econòmic —les dificultats de les famílies per pagar despeses escolars i extraescolars, la modificació de les condicions laborals del professorat i la negociació entre sindicats i Administració— i la predisposició del govern de la Generalitat a assajar nous marcs horaris en l'àmbit educatiu.

El punt d'inflexió va situar-se en la supressió de la sisena hora, que va anar acompanyada d'una proposta de canvi de l'horari escolar que mantenia l'organització en jornada partida però avançant mitja hora la sortida respecte a cursos anteriors. Uns mesos després, i també plantejada com una mesura amb objectius pedagògics, des del Departament d'Ensenyament es va introduir l'opció de compactar els horaris escolars en els centres de secundària. El procés es va iniciar amb un pla pilot a cinc centres de secundària durant el curs 2011-2012, amb l'objectiu d'avaluar els resultats de la compactació de la jornada lectiva. Poc després, es va oferir l'opció de compactar horaris al conjunt de centres públics de secundària durant el curs 2012-2013, i reduir de tres a dues el nombre de tardes lectives als instituts que mantinguessin la jornada partida. Un total de 405 dels 590 centres de secundària públics de Catalunya van presentar la petició de compactar la jornada lectiva; i es va autoritzar la major part de les peticions (el 95%). 384 instituts (71% dels centres de secundària públics) fan jornada compacta el curs 2012-2013.

La darrera decisió política de modificació dels temps escolars ha estat l'inici d'un pla pilot de jornada contínua a primària, de tres anys de durada a partir del curs 2012-2013, malgrat que el Departament d'Ensenyament no ha difós, de moment, els resultats de l'avaluació de la prova pilot a secundària que havien de servir per examinar l'efectivitat de la jornada contínua.

Tal com ha passat en altres comunitats autònomes, a Catalunya el canvi de jornada dins els centres ha estat promogut per una part dels docents, en legítima defensa dels seus interessos laborals, i amb un nivell d'acord o oposició dels pares i mares divers segons les característiques pròpies de cada centre i del seu entorn territorial, social i econòmic.

La dialèctica sobre la jornada escolar ha abandonat el seu vessant més pedagògic i social per esdevenir una decisió de naturalesa política que, al marge dels objectius de millora de l'escolaritat, se situa en un context econòmic d'ajustos pressupostaris.

La confrontació per la jornada escolar s'ha limitat a contraposar la jornada contínua a la partida, sense que s'hagi promogut una reflexió profunda sobre els problemes del model horari escolar i les seves solucions, ni tampoc sobre alternatives d'horari laboral del professorat desvinculades de l'horari del servei educatiu.

2.2. Evidències empíriques de l'impacte educatiu i social de la jornada escolar

- La jornada partida s'ha qüestionat tant des del punt de vista escolar com social: l'excessiva durada del descans del migdia i les seves conseqüències en la manca d'atenció i la conflictivitat a les tardes; l'allargament de la jornada quotidiana a causa de la tardana hora de sortida de l'escola; el cansament i la falta de temps per estudiar o per estar amb la família són alguns dels arguments esgrimits en contra de la jornada partida.
- En lloc de buscar les solucions més adequades a cadascuna d'aquestes problemàtiques, s'ha optat per compactar la jornada escolar sense disposar d'evidències suficients que aquesta és una mesura efectiva i sense analitzar els nous problemes que se'n poden derivar.
- L'anàlisi de l'argumentari permet afirmar que el dilema entre jornada contínua i jornada partida és un debat parcial i pobre en continguts. Parcial perquè presta poca atenció a aspectes com la interrelació entre el model educatiu i l'estructura social, l'articulació territorial del temps educatiu o les desigualtats socials derivades del conflicte entre temps escolars i socials.
- Els arguments en defensa del canvi de jornada escolar no es basen en evidències sòlides; no se n'ha avaluat l'impacte real i s'han obviat les recomanacions de les investigacions estatals i internacionals, que, lluny d'avaluar els beneficis esperats de la compactació de la jornada, perfilen els límits i alerten dels riscos associats a aquest tipus d'horari.

- Així, les possibles limitacions i els possibles inconvenients de l'horari partit no es resolen amb la jornada contínua, tal com la coneixem fins ara.

Temps escolar i èxit educatiu

La investigació internacional demostra que la jornada lectiva no té una relació directa amb els resultats escolars.

- Pel que fa al rendiment acadèmic, la recerca científica conclou que no hi ha evidències suficients per afirmar que la jornada lectiva influeix en els resultats escolars (OCDE, 2011b; OCDE, 2011c).
- Si s'analitza l'evolució dels resultats de les diferents comunitats autònomes en les proves PISA, no es veu una millora general ni significativa del rendiment escolar associat a la compactació de la jornada. Els països amb jornada contínua tampoc no obtenen millors resultats que la resta (Egido, 2011).
- Les investigacions fetes a diverses comunitats autònomes confirmen que no hi ha una correlació directa entre la compactació de l'horari i la millora dels resultats i coincideixen a assenyalar que en alguns llocs els centres amb jornada partida obtenen millors resultats. L'experiència d'altres països amb centres escolars amb jornada matinal també coincideix a vincular-la a resultats escolars insuficients (Ridao i Gil, 2002; Caride, 1993; Cavet, 2011).

El que influeix substancialment en l'obtenció de bons resultats no és la quantitat d'hores lectives sinó el tipus de treball realitzat dins l'horari.

- La recerca internacional demostra que influeix substancialment en l'obtenció de bons resultats no és la quantitat d'hores lectives sinó la qualitat —el tipus de treball realitzat dins l'horari—, constatació que ha empès l'experimentació cap a noves formes d'ordenació del temps escolar i del treball a les aules en diversos països (Touitou i Begue, 2010).
- L'OCDE, en un informe de diagnosi del sistema escolar de les illes Canàries, posa en qüestió diversos aspectes de la jornada contínua i suggereix que per millorar els resultats s'haurien d'estudiar maneres d'impulsar el rendiment escolar fent servir el temps que es passa a l'aula de manera més efectiva, entre altres mesures (OCDE, 2012b).

Organització quotidiana i hàbits dels infants i adolescents

La recerca feta en altres comunitats autònomes contradiu la creença que la compactació de la jornada s'adequa millor als ritmes cronobiològics dels infants i adolescents. També desmenteix que la disponibilitat de les tardes lliures permeti adquirir uns ritmes i hàbits quotidians més saludables.

- Els hàbits quotidians dels infants i joves estan regits per uns patrons horaris que van més enllà de l'hora d'entrada i sortida de l'escola. Modificar els horaris escolars sense moure la resta de temps socials amplifica el desajust: a Galícia, per exemple, s'ha demostrat que els alumnes amb jornada contínua estan més fatigats als migdies que els alumnes de jornada partida a la tarda; i l'alumnat de jornada contínua dorm menys i se sent més cansat que el de jornada partida. Un 50,4% dels infants escolaritzats en jornada contínua dorm menys temps del que necessitaria en funció de les seves necessitats i característiques, un percentatge superior al dels alumnes amb jornada partida (43,9%) (Caride, 1993; Morán de Castro, 2005).
- A més, l'alumnat amb jornada contínua ha de dedicar més temps a fer deures a casa (Caride, 1993; Morán de Castro, 2005), fet que pot eixamplar les desigualtats educatives, ja que no totes les llars disposen dels mateixos recursos per acompanyar els fills i filles en l'estudi (Marí-Klose, Gómez-Granell, Brullet i Escapa, 2008; OCDE, 2012b).
- El cansament dels alumnes a última hora de les sessions lectives no se soluciona escurçant l'horari o evitant fer classes durant els períodes horaris percebuts com a crítics; sinó adequant el temps dels infants i adolescents (l'escolar i el no escolar) a les necessitats i els ritmes propis de cada edat. (OCDE, 2012b; Cavet, 2011).

Temps familiar

No hi ha evidència que la compactació horària permeti millorar l'articulació dels temps educatius, familiars i laborals. La solució a la falta de temps en família no passa per modificar els horaris dels infants i adolescents unilateralment.

- Les investigacions disponibles corroboren l'existència de disfuncionalitats de qualsevol dels horaris escolars (continu i partit) amb els horaris laborals dels pares i mares. No s'observa que amb l'horari escolar compactat augmenti el nombre de moments compartits amb els progenitors ni al migdia ni a la tarda (Morán de Castro, 2005).
- A Catalunya els horaris laborals són majoritàriament partits i el 45,2% de les mares i el 72,1% dels pares amb fills i filles adolescents arriba a casa després de les sis de la tarda. Abans de les 14.30 h només hi arriba el 12,5% de les mares i el 3,7% dels pares (Marí-Klose, Gómez-Granell, Brullet i Escapa, 2008).

Així, si bé la modificació de la jornada escolar pot beneficiar algunes famílies — les que tenen horari laboral intensiu, poden anar a dinar a casa, o en què algun membre no treballa o està a l'atur—, també en perjudicarà moltes d'altres —la majoria, que no pot ser-hi fins a la tarda.

- Modificar només els horaris escolars genera a les famílies un nou problema, que només poden resoldre amb recursos (econòmics i socials) i temps (en detriment del temps laboral o propi), la qual cosa genera dos tipus de desigualtats:
 - Diferents oportunitats d'accés a aquests recursos segons el capital econòmic i social de les famílies, amb la qual cosa les famílies amb menys recursos resulten clarament perjudicades.
 - Majors dificultats de desenvolupament professional de les dones, a partir de l'evidència que l'articulació dels temps familiars recau principalment en les mares.
- L'experiència internacional indica que per contribuir a la millora del temps familiar (més i millor temps en família) cal desenvolupar polítiques de reorganització social del temps, entre les quals hi ha els serveis de suport a la família i la infància, la flexibilització del temps laboral i el foment de la coresponsabilitat dels pares en la cura i educació dels fills i filles (Eurofound, 2012).
- L'experiència en altres comunitats autònomes demostra que l'aplicació de la jornada contínua ha estat exitosa i ha rebut el suport de les famílies **allà on hi ha hagut consens entre totes les parts, ha anat acompanyada d'un projecte global que integri temps lectiu i no lectiu, i l'administració ha vetllat i donat suport al projecte** (com, per exemple, a Andalusia o Extremadura). Quan aquest acompanyament ha desaparegut —ja sigui perquè la responsabilitat de garantir-ne el funcionament ha recaigut en exclusiva en les AMPA o perquè els fons públics han minvat—, els centres han tingut dificultats per mantenir els projectes inicials de jornada contínua, problema que ha afectat de forma generalitzada a la majoria de comunitats autònomes. Per exemple, a la Comunidad de Madrid l'ús del menjador escolar és molt més freqüent als centres amb jornada partida (72%) que als centres amb jornada contínua (38%).

Temps educatiu i estructura d'oportunitats educatives

Diversos estudis demostren que la jornada matinal és un factor agreujant de les desigualtats educatives.

- Diverses recerques realitzades en diferents llocs de l'Estat apunten que les preferències familiars sobre el tipus de jornada escolar estan significativament relacionades amb la **classe econòmica, social i cultural** (Morán de Castro, 2005; Consejo Escolar de Canarias, 1990; Caride, 1993; Sola, 1999; Fernández Enguita, 2001; Feito, 2007).
 - Les famílies amb progenitors de major nivell econòmic i cultural disposen dels recursos materials i culturals per facilitar l'ocupació del temps lliure dels seus fills i filles i/o cobrir les deficiències educatives de la institució

- escolar. A més, sovint viuen en zones amb equipaments, instal·lacions i ofertes per ampliar el marc educatiu dels infants.
- Les llars de menor estatus social solen tenir l'escola com a única institució cultural a disposició dels fills i filles, amb independència que valorin com a suficients o no els aprenentatges que hi adquireixen. L'impacte de la crisi econòmica en les economies familiars estén aquest problema a les classes mitjanes, que poden tenir limitacions per pagar aquest tipus d'activitats (cal recordar que prop del 60% de les llars catalanes té dificultats per arribar a fi de mes, segons l'Enquesta de condicions de vida del 2010).
- El **territori de residència** també prefigura una estructura d'oportunitats d'accés als recursos educatius, en què cada grup social hi accedeix des de posicions més o menys avantatjades (Bonal, Essomba i Ferrer, 2004).
 - Les famílies amb rendes mitjanes i altes, que viuen en espais amb una xarxa socioeducativa diversa, disposen de diferents opcions per escollir el tipus d'educació per als seus fills i filles.
 - Per contra, les famílies amb nivells de renda baixos o que viuen en territoris amb una oferta socioeducativa escassa, no tenen alternatives d'elecció i l'escola pot esdevenir l'únic espai educatiu formal.
 - En un context de reducció de la inversió pública en aquest tipus d'oferta i de dificultats econòmiques de les famílies, les possibilitats d'accedir a aquest tipus d'activitats es redueixen, fins i tot per a les classes mitjanes.
 - Les característiques dels alumnes i de les seves famílies, les seves necessitats, els seus mitjans i les seves preferències condicionen les trajectòries educatives dels fills i filles i la manera com **s'ocupa el temps lectiu i no lectiu** (Albaigés, Selva i Baya, 2009; Torrubia, 2009; Sintès, 2011).
 - Els nois i noies d'entorns socialment menys afavorits tendeixen a ocupar el temps de lleure amb activitats més sedentàries i amb menor valor educatiu que els fills i filles de famílies més benestants (Martínez i Albaigés, 2012; OCDE, 2011b).
 - Segons la recerca internacional, hi ha riscos importants associats a la compactació de la jornada lectiva quan aquesta implica obrir els centres escolars només al matí i deixar les tardes lliures perquè cada família s'organitzi segons els seus interessos o les seves capacitats (Sola, 1999; Ridao i Gil, 2002; Cavet, 2011). L'OCDE ha alertat d'aquesta situació, després d'haver estudiat el sistema educatiu de les illes Canàries, i coincidint amb les conclusions recollides per diversos organismes especialitzats en l'anàlisi del temps educatiu, com ara l'Institut National de Recherche Pédagogique de França (Cavet, 2011), o els informes dels Ministeris d'Educació de Finlàndia (Finnish National Board of Education, 2012) i Alemanya (www.ganztagsschulen.org). Tenint en compte que a Catalunya el protocol de compactació de jornada no requeria l'obertura del centre fora d'horari lectiu, és possible que alguns centres hagin prescindit del servei de menjador o d'activitats extraescolars, situació sobre la qual encara no disposem de dades oficials ni d'evidències suficients.

- **En els darrers anys, diverses experiències internacionals han detectat millores en el rendiment escolar derivades d'una ampliació del temps educatiu** (ODCE, 2011a).
- La investigació ha posat de manifest que **la millor manera de pal·liar les vulnerabilitats educatives és oferir oportunitats perquè l'alumnat pugui passar més temps fent activitats a l'escola** (a Alemanya: Kotthoff, 2011; Fischer i altres, 2011; a Suïssa: Schuepbach, 2009; a Finlàndia: Pulkkinen, 2003; Pulkkinen, 2012). Es detecten beneficis en tots els estrats socials i especialment en els grups socials amb nivells educatius baixos, ja sigui per les dificultats d'aprenentatge o perquè pertanyen a entorns socials i familiars amb un capital educatiu, econòmic o cultural baix (ODCE, 2011a).

2.3. Tendències internacionals en l'organització del temps escolar

La compactació de la jornada és un model en retrocés a escala internacional.

- L'actual política de compactació de la jornada escolar i el consegüent tancament de centres a la tarda contrasta amb les tendències internacionals de modificació dels temps escolars, dirigides a ampliar les perspectives d'actuació educativa:
 - Experimentant noves formes d'ordenació del temps escolar i del treball dins les aules.
 - Incrementant el temps d'estada dels alumnes als centres; integrant temps lectiu i no lectiu, és a dir, que l'activitat extraescolar es planifica d'acord amb els continguts curriculars, ja sigui fent reforç escolar o amb activitats culturals i de lleure.
- No és cert que la jornada contínua sigui majoritària a Europa. A Europa existeix una gran diversitat de jornades i calendaris escolars fins i tot dins dels propis països. L'horari diari, la durada de la setmana lectiva, el nombre d'hores i dies lectius varien d'una regió a altra, fet que en dificulta la seva comparació. No obstant això, el tipus de **jornada escolar més comú és la jornada partida amb una pausa per dinar** -més o menys curta segons els països-, que habitualment comença a les 8 i finalitza entre les 14 i les 16 hores. La jornada contínua matinal sense pausa per dinar és menys freqüent en el nostre entorn; es dona a alguns centres de Grècia, Portugal i Itàlia, i de forma generalitzada als països germànics (Alemanya, Suïssa i Àustria). (Egido, 2011; Eurydice, 2012; INCA, 2011).
- **És un model en retrocés:** en tots aquests països s'està qüestionant la idoneïtat d'aquest tipus de jornada i s'hi associen problemes com la persistència de resultats acadèmics baixos, l'accentuació de desigualtats en el temps fora de l'horari lectiu, les dificultats d'articulació entre els horaris escolars i els familiars i el fre al desenvolupament professional de les mares.
- Diversos països estan implementant programes d'ampliació del temps d'estada dels infants i adolescents als centres escolars, a partir d'una perspectiva sistèmica de l'educació.

- A Europa, per exemple, Alemanya i Suïssa promouen les escoles a temps complet en substitució de les escoles de jornada contínua matinal (les Ganzttagsschulen i Tagesschulen).
- Finlàndia està ampliant l'horari d'obertura dels centres escolars, per oferir activitats matinals i de tarda.
- França, que havia reduït el nombre de dies lectius, s'està plantejant de tornar a ampliar la setmana lectiva.
- Fora d'Europa també s'està estenent el temps escolar als Estats Units, Argentina, Brasil, Uruguai, Xile i Veneçuela.

Amb independència del model de jornada, l'obertura dels centres fora de l'horari lectiu i la integració del temps lectiu i no lectiu dóna resultats positius.

- Aquests canvis són objecte d'un procés d'avaluació i de seguiment dels objectius. Aquestes investigacions han demostrat que l'obertura dels centres i la integració del temps lectiu i no lectiu té resultats positius (Gabrieli, 2010; Kotthoff, 2011; Fischer i altres, 2011; Schuepbach, 2009; Pulkkinen, 2012) pel que fa a:
 - Afavorir les condicions per a l'èxit escolar.
 - Millorar el clima, l'adhesió i la satisfacció de la comunitat escolar.
 - Incrementar el desenvolupament cognitiu, emocional, social i cultural dels infants i adolescents.
 - Reduir les desigualtats educatives.
 - Millorar l'articulació entre els temps familiars i escolars, i promoure l'ocupació laboral femenina.
- Moltes de les iniciatives s'emmarquen en un corrent internacional d'increment del temps d'estada dels infants i adolescents als centres escolars, amb la integració dels temps lectiu i no lectiu en projectes d'actuació conjunta dels diversos agents i recursos de l'entorn vinculat als centres escolars. **Visió global, coresponsabilitat i treball en xarxa** són avui alguns dels paràmetres que condueixen aquest tipus de reformes (Cardús, 2003; The Center for Public Education, 2006; Cavet, 2011).

2.4. Governança del canvi de jornada escolar

A Catalunya, la implementació de la jornada contínua als centres públics de secundària té diversos punts crítics tant pel que fa al procediment com al resultat.

- La compactació de la jornada ha avançat impulsada com a reivindicació laboral d'una part del professorat i s'ha basat en un model que identifica la jornada laboral dels mestres amb l'horari dels alumnes. Aquesta ha estat una demanda mal resolta. La defensa legítima dels interessos laborals del professorat ha compromès el model educatiu en lloc de buscar altres tipus de jornada laboral

més flexibles —com les existents en altres serveis públics— i desvinculades dels horaris dels alumnes i dels centres.

- A Catalunya, el canvi s'ha vehiculat a través dels consells escolars de centre. Aquest procediment ha estat qüestionat per diversos motius. Les conseqüències d'un canvi de jornada en la vida quotidiana de l'alumnat i les seves famílies hauria requerit més garanties. Així, i a diferència dels processos seguits en altres comunitats autònomes, en el procediment català
 - no s'explicitava el percentatge de vots del consell escolar (habitualment es demanen dos terços de vots favorables),
 - ni la votació del conjunt de pares i mares (també amb dos terços de vot favorable i en alguns llocs amb vot separat dels progenitors),
 - ni la previsió d'obertura del centre més enllà de l'horari lectiu ni el manteniment dels serveis complementaris,
 - ni un informe valoratiu de l'Ajuntament corresponent.
- Malgrat que hi hagi centres i famílies interessats en la jornada contínua, la compactació sense garanties de manteniment dels serveis complementaris perjudica les famílies que necessiten aquests serveis. La incertesa sobre la continuïtat dels menjadors escolars i les activitats fora de l'horari lectiu en els centres, així com sobre l'impacte social que té requeriria fórmules més garantistes.
- La compactació de la jornada lectiva s'implanta només als centres públics, mentre que els concertats i privats mantenen la jornada partida.
- De les entrevistes realitzades se'n desprèn que la major part de la comunitat educativa considera que el procés de compactació de la jornada escolar a secundària s'ha resolt de manera excessivament precipitada, poc estudiada i no consensuada. Tot i l'existència d'interessos diferents, i de vegades contraposats entre els representants de la comunitat escolar, també hi ha coincidència d'opinions en alguns aspectes:
 - la demanda que el procés sigui més consensuat —que hi hagi un acord previ entre els representants de la comunitat educativa— i analitzat —que vagi acompanyat d'una avaluació pública dels resultats—;
 - el rebuig cap a fórmules generalitzades i la cerca de solucions més ajustades a la realitat de cada territori, per buscar un equilibri entre l'autonomia de centre i la regulació, supervisió i avaluació general del servei públic;
 - la preocupació per la repercussió social de la compactació de la jornada i l'accentuació de la segregació entre el sistema públic i el privat;
 - la necessitat de revisar les condicions de la compactació horària en determinats entorns, especialment en les zones amb famílies amb menys recursos econòmics i culturals o en territoris amb menys oferta socioeducativa,
 - i el convenciment que un canvi d'aquest tipus en l'educació primària requeriria unes condicions radicalment diferents de les de l'educació secundària.
 - L'extensió de la compactació horària a secundària s'ha acceptat amb la idea generalitzada que els alumnes poden gestionar autònomament l'horari i les activitats de tarda sense que això

impliqui cap trasbals familiar. Aquest fet, juntament amb la baixada de la participació en activitats fora de l'horari escolar quan s'arriba a l'adolescència i la disponibilitat de tardes no lectives en cursos anteriors, ha tret transcendència al canvi.

- Però, en referència a la prova pilot endegada als centres de primària i a la possibilitat que s'entengui a la resta de centres, les opinions esdevenen menys transigents. La manca d'autonomia dels infants és, per a bona part de la comunitat educativa, un element clau que recomana prendre decisions en aquest camp amb uns criteris diferents dels que s'han fet servir fins ara.

3. Propostes

Les propostes d'actuació es divideixen en dos blocs. El primer recull el que considerem haurien de ser les accions prioritàries si es volen prevenir o reduir els potencials impactes negatius de la compactació de la jornada escolar.

El segon bloc aporta unes orientacions més generals d'intervenció en el temps educatiu que permetin ampliar el debat més enllà de la confrontació entre jornada contínua i jornada partida.

3.1. Accions prioritàries

Ampliar els criteris d'avaluació de la compactació horària.

El Departament d'Ensenyament ha anunciat que avaluarà el resultat de la compactació de la jornada als centres de secundària i que retirarà l'autorització als centres on els resultats acadèmics empitjorin. Tal com hem assenyalat, però, els principals impactes de la implementació de la jornada compacta seran difícilment avaluable en el termini d'un any.

Atenent a les evidències sobre els riscos associats a aquest tipus de jornada recollits en les recerques i experiències analitzades en aquest estudi, recomanem que el Departament amplii els aspectes avaluable. A més dels resultats acadèmics, caldria incloure dades referents a:

- Manteniment, ús, demanda i accessibilitat de menjadors escolars.
- Programació, ús, demanda i accessibilitat d'activitats fora de l'horari lectiu als centres.
- Accessibilitat i tipus d'activitats extraescolars realitzades fora del centre.
- Acompanyament familiar al migdia i a la tarda, amb indicadors com ara tipus d'adults —avis, progenitors, altres persones—, presència d'adults a l'hora de dinar, suport en la realització dels deures.
- Impacte econòmic per a les famílies.

Establir un nou protocol de canvi de jornada escolar.

S'han detectat dèficits en el procés de compactació de la jornada escolar a Catalunya tant pel que fa al procediment d'aprovació en els centres escolars com pel que fa al tipus de requisits demanats als centres. Recomanem dissenyar **un nou marc d'autorització de canvi de la jornada escolar** que garanteixi un major consens pel canvi i que requereixi l'existència de serveis complementaris per a les famílies que ho necessitin.

- El **procediment** que s'ha fet servir en aquest curs escolar per sol·licitar la compactació de la jornada és molt vague. Prenent com a exemple els procediments seguits per altres comunitats autònomes per avaluar les propostes de compactació, es podrien incorporar majors garanties, com per exemple:

- Acord de dos terços del consell escolar amb majoria absoluta dels representants del professorat i de les famílies.
 - Votació d'almenys el 70% de les famílies censades i dos terços dels vots a favor, amb vots per separat dels dos progenitors.
 - Informe de l'Ajuntament on està situat el centre, que inclogui una valoració de la proposta de canvi, una anàlisi de la situació econòmica de la zona i de les repercussions previstes de la implementació de la jornada contínua.
- Entre els **requisits demanats als centres** per tal d'aprovar la sol·licitud de compactació hi hauria d'haver el manteniment dels serveis complementaris de menjador i la programació d'activitats fora de l'horari lectiu, en col·laboració entre el centre, l'AMPA, l'Ajuntament i l'entorn socioeducatiu dels municipis.
 - Un cop fixats els criteris per a l'acceptació dels projectes de canvi de jornada, caldria establir un període d'adaptació d'aquells que ja la tenen als nous criteris tant de procediment com de serveis.

Compensar els efectes negatius d'un canvi de jornada en entorns socials desafavorits o en territoris amb una oferta socioeducativa feble.

Les evidències analitzades en aquest estudi demostren que la jornada contínua matinal amb tancament de centres a la tarda és especialment perjudicial per als alumnes d'entorns socials amb pocs recursos econòmics, culturals i socials. També s'ha vist que perjudica les famílies que viuen en municipis amb poca oferta d'activitat extraescolar de qualitat i accessible.

Per tal d'apaivagar l'impacte negatiu de la compactació de la jornada, el Departament **podria actuar de manera preferent en aquests centres**. Les mesures que proposem són:

- Detectar els **centres que es troben en situació de risc** pel fet d'estar situats en barris o municipis desafavorits, amb un percentatge elevat de fracàs escolar, amb una taxa elevada d'immigració o amb poca oferta socioeducativa pública en l'entorn.
- **Garantir l'obertura** d'aquests centres al migdia i a la tarda, incorporant el servei de menjador escolar i activitats fora d'horari lectiu.
- En cas de no poder garantir aquests serveis, **revertir la compactació** de la jornada contínua en aquests centres.
- **Detectar quines famílies** poden haver sortit perjudicades per la implementació de la jornada contínua i no disposen de recursos per compensar la reducció del temps d'estada dels fills i filles als centres escolars. Preveure un sistema d'ajudes perquè puguin accedir al servei de menjador i a les activitats extraescolars públiques.

Aturar l'extensió de la jornada escolar contínua a primària.

Els impactes en el cas de la primària són molt superiors, tant per l'edat dels escolars com per la seva manca d'autonomia (necessitat d'acompanyament i supervisió).

- En cas de voler intervenir en la jornada escolar a l'educació primària, el Departament hauria de dissenyar un nou protocol que **garantis la prestació d'un servei públic equivalent al de la jornada partida sense costos addicionals per a les famílies.**
- Les condicions d'aplicació de la jornada contínua a l'educació primària basades en un model amb garanties d'equitat requereix l'aportació de recursos econòmics públics que, en el context actual de desinversió educativa sembla impossible de tirar endavant amb èxit
- La jornada contínua a primària pot ser factible en alguns entorns concrets: entorns rurals, d'alta dispersió geogràfica i necessitat de mobilitat; entorns amb una xarxa socioeducativa accessible; zones amb una estructura ocupacional compatible amb els horaris escolars de matí, etc.

3.2. Orientacions per a la intervenció en el temps educatiu

Més enllà de les actuacions immediates, el temps escolar necessita un nou acord social que vagi més enllà de l'àmbit estrictament educatiu, que defugui d'actuacions puntuals i fragmentades, que es basi en l'equitat educativa i social, que potencii el consens i l'acció col·lectiva, que sigui prou flexible per donar resposta a la diversitat social, que es basi en l'evidència i l'avaluació sistemàtica i en què l'Administració assumeixi la governabilitat del temps educatiu. Els models de referència constaten que aquestes són condicions necessàries per assolir un model educatiu d'èxit.

Reorientar el debat de la jornada escolar cap a l'estudi de noves formes d'organització del temps a l'escola i a la societat.

- La compactació de la jornada no és, en si mateixa, una garantia de millora ni dels resultats educatius ni dels problemes associats a l'escolaritat. Les evidències demostren que compactar la jornada no només no resol els problemes de la jornada partida sinó que accentua algunes problemàtiques ja existents i que és particularment lesiva per a alguns sectors socials.
- La solució als inconvenients de l'horari partit no vindrà de bracet de la jornada contínua. Cal replantejar la jornada escolar en benefici dels infants i joves, amb noves formes d'organització del temps a l'escola i a la societat. Aquest hauria de ser el punt de partida d'un nou debat sobre els temps educatius i socials.
- Aquest replantejament hauria de partir de la distinció entre la jornada laboral del professorat i l'horari de l'activitat educativa, buscant **noves fórmules que**

satisfacin els interessos laborals dels mestres sense condicionar la jornada escolar.

- S'ha de treballar en projectes d'**integració del temps lectiu i no lectiu**, construint xarxes que incloguin les Administracions locals, els agents socioeducatius de l'entorn i les famílies. Els projectes avaluats demostren que situar l'escola al centre de la comunitat, implicar-hi —i coresponsabilitzar-hi— les famílies i els agents educatius i socials, i cercar una major equitat educativa són estratègies positives en la millora de l'èxit educatiu.
- L'autonomia de centre no hauria d'estar renyida amb la cerca d'un cert equilibri territorial en la configuració de l'oferta socioeducativa, amb l'objectiu de no generar desigualtats territorials d'oportunitats educatives.

Intervenir amb visió global, accions polítiques transversals i avaluació.

- Qualsevol modificació dels horaris escolars que no s'acomodi a la resta d'horaris socials no fa més que agreujar un problema social: incrementa les desigualtats derivades de la posició social de cada família i repercuteix en dificultats laborals per als progenitors, sobretot per a les mares, que són les que solen adaptar més sovint la vida professional a les necessitats familiars. Com a conseqüència, la reflexió sobre els temps educatius s'ha de fer des d'un **punt de vista global**.
- L'objectiu de l'èxit escolar requereix redefinir els temps socials i solucions que integrin **polítiques educatives, econòmiques, laborals i socials**.
- Qualsevol procés d'intervenció en el temps educatiu ha de partir d'una diagnosi acurada del problema que es vol abordar, una planificació estratègica del projecte que es vol desenvolupar i un procés de supervisió i avaluació rigorosa, per tal de valorar l'assoliment dels objectius previstos i mesurar-ne l'impacte final.

Més oportunitats (i temps) per als pares i mares per estar amb els seus fills i filles.

Tot sembla indicar que la solució als problemes d'articulació dels temps educatius, familiars i laborals no passa per modificar els horaris dels infants i adolescents unilateralment, sinó que la peça clau que desencaixa el trencaclosques és el temps dels adults.

L'experiència internacional indica que per contribuir que pares i mares puguin dedicar-se als seus fills i filles (disposar de més i millor temps en família) s'han de desenvolupar polítiques de reorganització social del temps, entre les quals hi ha els **serveis de suport a la família i la infància**, la **flexibilització del temps laboral** i el **foment de la coresponsabilitat** dels pares en la cura i educació dels fills i filles.

Bibliografia

ALBAIGÉS, B.; SELVA, M.; BAYA, M. (2009). *Infants, família, escola i entorn: claus per a un temps educatiu compartit*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Ajuntament de Barcelona.

BONAL, X., ESSOMBA, M.A. i FERRER, F. (2004). *Política educativa i igualtat d'oportunitats. Prioritats i propostes*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

CARDÚS, S. (2003). *Propostes d'intervenció per a la conciliació d'horaris familiars, escolars i laborals*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar i Família.

CARIDE GÓMEZ, J. A. (Dir.) (1993). *A xornada escolar de sesión única en Galicia. Estudio avaliativo: conclusións xerais e criterios de actuación*. Santiago de Compostela: Consellería de Educación e Ordenación Universitaria de la Xunta de Galicia.

CAVET, A. (2011). *Rythmes scolaires: pour une dynamique nouvelle des temps éducatifs*. Institut National de Recherche Pédagogique. Dossier d'actualité, núm. 60.

CENTER FOR PUBLIC EDUCATION, THE (2006) *Making Time: What Research Says about re-organising School Schedules*. En línia: <www.centerforpubliceducation.org/Main-Menu/Organizing-a-school/Copy-of-Making-time-At-a-glance/Making-time-What-research-says-about-re-organizing-school-schedules.html>

CONSEJO ESCOLAR DE CANARIAS. (1990). *Informe sobre la jornada escolar en Canarias*. Santa Cruz de Tenerife: Gobierno de Canarias.

EGIDO, I. (2011). «Los tiempos escolares en los sistemas educativos: análisis de algunas reformas recientes». *Revista española de educación comparada*, núm. 18, p. 255-278.

EUROFOUND (2012). *Fifth European Working Conditions Survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

EURYDICE (2012). *Key data on education in Europe*. Brussels: Eurydice.

FEITO ALONSO, R. (2007) «Tiempos escolares: el debate sobre la jornada escolar continua y partida». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 365, p. 74-79. Barcelona: Fontalba.

FERNÁNDEZ ENGUITA, M. (2001). *La hora de la escuela*. Barcelona: Ariel.

FINNISH NATIONAL BOARD OF EDUCATION (2012). *National Framework For Before-And After-School Activities In Basic Education 2011*.

FISCHER, N.; HOLTAPPELS, H.-G.; KLIEME, E.; RAUSCHENBACH, T.; STECHER, L.; ZÜCHNER, I. (Hrsg.) (2011). *Ganztagschule: Entwicklung, Qualität, Wirkungen. Längsschnittliche Befunde der Studie zur Entwicklung von Ganztagschulen (StEG)*. Weinheim und Basel: Juventa.

GABRIELI, C. (2010) *More Time, more learning*. Alexandria: Educational Leadership

INCA, (2011). *Inca comparative tables. December 2011 edition*. Slough: National Foundation for Educational Research.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2012). *Enquesta de l'ús del temps 2010-2011: principals resultats*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. En línia: <<http://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/cataleg/pdfdocs/eut-pr2010-11.pdf>>.

Institut d'Estadística de Catalunya (2010). *Enquesta de condicions de vida*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya.

KOTTHOFF, H.-G. (2011). «Between excellence and equity: the case of the german education system». *Revista Española de Educación Comparada*, núm. 18, p. 27-60.

MARÍ-KLOSE, P; GÓMEZ-GRANELL, C.; BRULLET, C.; ESCAPA, S. (2008). *Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos del temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

MARTÍNEZ, M. i ALBAIGÉS, B. (2012). *L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

MORÁN DE CASTRO, C. (2005). *A xornada escolar na vida cotiá da infancia. Análise da incidencia das modalidades de sesión "partida-única" nos procesos de socialización infantil en Galicia*. Tesis doctoral. Universidade de Santiago de Compostela, 2005.

OCDE (2011a). *¿Cómo algunos estudiantes superan su entorno socioeconómico de origen?*. Pisa in Focus, 5.

OCDE (2011b). *¿Vale la pena invertir en clases extraescolares?*. Pisa in focus, 3.

OCDE (2011c). *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. OECD Publishing.

OCDE (2012a). *¿Está relacionada la disponibilidad de las actividades extraescolares en los centros con el rendimiento de los alumnos?*. Pisa in Focus, 18.

OCDE (2012b). *Orientaciones de Pisa para islas Canarias*.

PULKKINEN, L. (2003). *The organization of school day in Finland and the concept of "integrated school day" in the MUKAVA PROJECT*. En línia: <http://www.mukavahanke.com/english/Frankfurt_2003.pdf>

PULKKINEN, L. (2012). «The Integrated School Day - improving the educational offering of schools in Finland». *Improving the Quality of Childhood in Europe 2012*, Volume 3. Brighton: ECSWE (European Council for Steiner Waldorf Education), p. 40-67.

RIDAO, I i GIL, J. (2002). «La jornada escolar y el rendimiento de los alumnos». *Revista de Educacion*, núm. 327, p. 141-156.

SCHUEPBACH, M. (2009). «Quality and Effectiveness of Education and Care for Primary-School-Age Children (age 6-8) in all-day schools in Switzerland». *Fostering Communities of Learners*. Amsterdam: European Association for Research on Learning and Instruction.

SINTES PASCUAL, E. (2011). *Diagnosi de Temps de barri, temps educatiu compartit. Temps i activitats fora d'horari escolar*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Fundació Jaume Bofill.

SOLA FERNÁNDEZ, M. (1999). «Evaluación de la jornada escolar en Andalucía Oriental: Argumentos para una jornada completa de los centros educativos». *Revista de Educación*, núm. 318 p. 271-300.

TORRUBIA (2009). *Família i educació a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

TOUITOU, Y. i BÉGUÉ, P. (2010). «Aménagement du temps scolaire et santé de l'enfant». *Bulletin Académie Nationale de Médecine*, 194 (1), p. 107-122.